

KÂĞIT MEDENİYETİ ÜZERİNE

Kitap İncelemesi / Book Review

Özlem Batmaz¹

*Asıl iktidarın kitapta olduğunu gördükten sonra,
hükümdarlar da kaleme sarılıp kitap yazmaya başladılar.
Alfred de Vigny*

M. Orhan Okay'ın hem deneme hem de konuşma metinlerinden derlediği Kâğıt Medeniyeti adlı eseri, Dergâh Yayınları'ndan çıkmıştır. Ekim 2014 tarihinde 2. basımı yapılan kitabın sayfa sayısı 182'dir.

Kitabı incelememdeki amaç, içinde bulunduğumuz bilgisayar çağında insanlığın bütün bilgi ve kültür birikimlerinin kâğıtlardan ekranlara taşınmış olmasının getirdiği olumlu ve olumsuz yenilikleri, bununla birlikte toplumumuzun kültür ve edebiyat merhalesinde geçirmiş olduğu değişiklikleri farklı bir üslupla dile getirmesi ve bizi bu konularda bilinçlendirmesidir.

Eser konu bakımından üç ana bölüme ayrılmıştır: Kültür, kâğıt medeniyeti ve teknoloji, siyaset ve toplum. Yazarımız, ilk bölümde kültür kavramının edebiyatımızdaki manasını tarihsel açıdan ele almıştır. Bununla birlikte milli kültür ve halk kültürü arasındaki farkları yine kültürümüzdeki unsurlarla anlatmaya çalışmıştır. Son olarak "yol kültürü" nün dilimiz ve edebiyatımızdaki yerini şiirlerle anlatmıştır. "Kâğıt Medeniyeti" bölümünde ise kâğıt yiyen virüslerin çağımızda yol açacağı felaketlere, kitap tirajlarının toplumumuzda hangi kesimlere göre değişiklikler gösterdiğine, okuma eylemini algılayış biçimimize, bibliyofil ve bibliyoman kişilerin özelliklerine, kendisinin bir kitap sevdalısı olmasının çocukluğuna etkisine yer vermiştir. Eserin eksenini ve konunun çıkış noktasını bu bölümden oluşmakla birlikte en önemli alanı edebiyatımızda kendini gösteren kültürel değişiklikler oluşturur. Edebiyatımızdaki yazı makinelerinin kültürümüze nasıl yön verdiğini, siyasete göre şekillenen dergiciliğimizi, popüler edebiyat ile halk edebiyatı arasındaki farkları dile getirmiştir. Edebiyatımızdaki en önemli iki tür olan mektup ve biyografinin teknolojinin gelişmesiyle ihmal edildiğini örneklerle gözler önüne sermiştir. "Teknoloji, Siyaset ve Toplum" bölümünde ise teknolojinin kültürel değerleri katlettiği, ekonomik çıkarların ahlaki değer yargılarımızın önüne geçtiği,

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi ozlembatmaz95@gmail.com

endüstrinin güzel sanatları zamanla öldürmesi, tarih boyunca istibdat rejimlerinin edebiyatımıza dahi sirayet emesi anlatılmaktadır. Son olarak oryantalist fikirleri yanlış yorumlamamızın getirdiği karmaşalar yazarın gözünden ele alınmıştır.

Yazar, eserine kültür ve medeniyet kavramlarının farklılıkları üzerine bir denemeye giriş yapıyor. Medeniyet kavramını bizlere tanıtanın Mustafa Reşit Paşa olduğu ifade ediliyor. Kitaptaki ifadelerden Osmanlı anlayışında medeniyet kavramının, insanların eğitilmesi ve sosyal bir düzenin kurulması olduğunu anlamaktayız. Bununla birlikte Tanzimat yazarları da medeniyet kavramını içselleştirerek şiirlerinde kullanmaya başlamıştır. Osmanlı Türkçesinde kelime türetme yoluyla medeniyet kavramı şehirlileşme anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Tanzimat'tan günümüze kadar kullanılan diğer kelime, umrandır. Bu kelime bir mekâna yerleşme, orayı tanzim etme anlamında kullanılmaktadır. Okay'a göre Avrupalının kullandığı sivilizasyon dediği şeyin bizde umran kelimesinin karşılığı olarak kullanılmamasından dolayı medeniyet kavramı dilimizde anlam kaymalarına maruz kalmıştır.

Kâğıt Medeniyeti isimli kitapta, medeniyete biri müspet biri menfi olmak üzere iki mana ile yaklaşılır. Yazar, eserde menfi manaya örnek vermek için Avrupa'nın bütün zulüm ve işkence tekniği ile Türk topraklarına saldırısını Mehmet Akif'in dizeleriyle anlatır. Menfi mana kültürel yabancılaşma tehlikesi iken şehir nizamı ve teknik imkânları müspet mana içinde düşünebiliriz.

Eserde Ahmed Mithat Efendi'nin, 19.yy'da yazdığı tüm yazılarda medeniyetin bu iki görünüşünü birbirinden ayırdığına şahit oluyoruz. Böylece milli kültür denilen şeyin temeli atılmış olur. Eski dil hazinemizde bu anlamlara gelen bir başka kavram ise irfandır. Bu kavram bilme, anlayış, vukuf, ilim, olgunluk anlamında kullanılmaktadır. Ancak yazarımıza göre bunların hepsi ferdi kültür için kullanılan anlamlardır. Ancak 19.yy'da kullanılan sosyal kültür kavramı hepsinden daha geniş ve daha açıklayıcı bir şekilde kullanılır. "*Bu manada kültür, bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü duygu, düşünce, sanat ve yaşayış unsurlarının bütünü demektir (s. 14).*" Yani, milli kültürün oluşabilmesi için toplum içinde milli bir bütünlük ve milli bir devlet nizamına gelmesi gereklidir.

Yazar, milli kültürümüzün unsurlarına örnek olarak "okur-yazar değildir ama irfan sahibidir." sözünü verir. Ancak bununla birlikte her milletin kültüründe okur-yazar ve aydın bir sınıfa mahsus yüksek kültürün dışında bir de halka mahsus kültür olduğunu ifade eder. Bu halk kültürüne makine medeniyetinin üst bir seviyede olduğu toplumlarda rastlanmaktadır. Çünkü böyle milletler halk kültürünü koruyabilmişlerdir. Bu medeniyet büyük şehirleri meydana getirerek orada bir kültür vücuda getirirler. Bu oluşan şehirlere farklı yörelerden gelen insanlar ise daha farklı, heterojen bir kültür meydana getirirler. Bu nedenle Okay, aslında tekniğin geç girdiği milletlerde halk kültürünün daha iyi korunabildiğini ifade eder.

İlk bölümün sonlarına doğru kitapta, halk kültürünün pragmatik yanları olduğu vurgulanmıştır, buna dayanak olarak da herhangi bir eşya ya da yapının üzerine işlenen zevkin de halk kültürünün temelini teşkil ettiği gösterilmiştir.

Yazar bir sonraki bölümde halk kültürüne örnek vermek için yol kültürünü Necip Fazıl ve Yahya Kemal'in dizelerinden anlatmaya çalışmıştır. Yolun gaye değil, vasıta olduğunu aslında yolun mecazi kullanımlarında hedefe hiç varılmadığını belirtir. TDK sözlüğündeki yolla ilgili deyim ve atasözlerinin çeşitliliğine vurgu yapılır.

Okumayan Toplum adlı bölümde beşeriyetin bugüne kadar eriştiği ve bundan sonrada elde edeceği bütün bilgiler, düşünceler, ahlak ve mutluluk formüllerinin yüzyıllardır kâğıt denen maddede muhafaza edildiği böylelikle kâğıt yiyen virüslerin bu muhafaza sayesinde kitaplardan uzak tutabildiğimiz anlatılmaktadır. Bu virüsleri ilk keşfeden ise Fransız yazar Georges Duhamel'dir. Duhamel'in kastettiği mikrop açıkça söylenmese bile "teknoloji"dir. Afrika devletlerinin nasıl ki 1930 dünya ekonomik krizinden haberleri olmadıysa bu mikroba bağlı kitap kaybı krizinin de belki Türkiye'de hissedilmeyeceğini ifade eder. Yazarın yapmış olduğu çıkarımdan anlaşıldığı üzere Türkiye kitap kültüründe ve bu kültürü korumada en yetersiz devletlerdendir. *"Duhamel'e göre büyük kütüphaneler insanların ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu nedenle en fakiri ve en düzensiz hayatı olanlar bile hazine saydıkları şahsi kütüphanelere sahiptir. Bu aslında insanın dalalet, ihmal ve boşluk anlarına karşı bir emniyet isteğidir (s. 29)."*

Bu bölümde yazarımız söz konusu virüslerin toplumu farklı açılardan da işgal ettiğini tartışmaktadır. Türkiye tuhaf bir paradoksun içindedir. Bu paradoksu yıllara göre açıklayan yazarımız, okur-yazar oranının artıkça okuma seviyesinin düştüğünü ifade eder. Örneğin; yazarın gençlik yıllarında şahit olduğu 1940'lı ve 50'li yıllarda herhangi bir kitap iki ila beş bin civarında tiraj ve basım sayısına sahiptir. Ancak işin tuhaf kısmı, o yıllarda okur-yazar oranının oldukça az olmasıdır. Şimdilerde ise okuryazar oranı yüzde doksanlara varmasına rağmen bugünkü kitap ve dergi tirajlarının çok daha vahim bir durumda olduğunu ortaya koyar. *"1955 yılına gelinceye kadar az sayıda öğrenci ve yalnızca iki üniversitemiz varken, şimdilerde yüz binlerin üzerinde öğrenci ve üniversite bulunmaktadır. Buna rağmen bir kitabın ortalama tiraj rakamı hala 1940'lı yıllardaki gibidir (s. 31)."*

Bir başka çıkarım ise bugünkü ölçülerimize göre en başarılı öğrencinin ders kitaplarını okuyabilen öğrenci olduğu görüşüdür. Hâlbuki üniversite öğrencisi, bilgiyi yalnızca ders kitaplarından ve hocanın anlattıklarından değil, zengin kaynaklardan ve kütüphane taramasından elde edebilmelidir.

Okay, bu duruma verdiği başka örnekte araştırmacı, akademisyen insanlarımızın bile kendi alanıyla ilgili kitaplara sahip olmamasının çok düşündürücü olduğunu söyler. Aslında okuma zevkinin en önemli göstergesi günlük hayatta kendini göstermektedir. Çünkü bu zevk, büyük şehirler ve sanayi toplumlarında yaratılmaya uygundur.

Bütün bu sorunları birleştirerek yazar aslında gerçek okumanın ne olduğunu anlatır. Birey kendi meslek alanının kitaplarını okumak zorundadır ancak asıl okumak, sanat ve düşünce ürünü eserleri okuyabilmekten geçmektedir. Çağımızın sürat çağı olduğunu her fırsatta yineleyen Okay, Amerika orijinli eğitim sisteminde yeni okumanın telkinli ve süratli okuma olduğunu ifade eder. Ancak yazarımıza göre bu tarz okuma oldukça yanlıştır. Bu okumalar "gözden geçirerek okuma" ile eşdeğerdir. Burada yazara katılıyorum, zira her türlü emekle, her bir kelimenin tartılarak, eleştirilerek yapılan okumanın hazzını hangi usul verebilir ki?

Okumanın karşısına dikilen tehlikeye yeniden dönecek olursak "kâğıt üzerinde kalabilme"nin insanlara büyük bir güven telkin edeceği ifade edilmekte. *"Çünkü insan hafızası yanılıcıdır. Ama kâğıt üzerindeki yazılar, bütün bu yanılmalar da dâhil olmak üzere kaydettiğimiz her şeyi bizlerden sonraki nesillere nakleder (s. 39)."* Kitap her zaman, her fizikî koşulda bize refakate hazırdır. Ancak bilgisayar o koşullara uyum sağlamakta zorlanabilir.

Biz yazara göre yalnızca kitap okumayan değil, aynı zamanda okuma alışkanlığını kaybetmiş bir toplumuz. Okumanın yerini şimdi konser salonları, stadyumlar, sokaklar almış durumdadır. Bizim başka alanlarda geri kalmamızın sebebi de okuma alışkanlığımızın olmayışıdır. Bu duruma yönelik yapılması gereken tek şey; Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının iktisadi, ticari, kültürel tüm kuruluşların bu konu üzerine eğilmeleri ve bilinçli programlar yürütmeleri gerekmektedir.

Yazarın bibliyofil ve bibliyoman olarak nitelendirdiği kitap hastaları her toplumda yakından tanık olduğumuz kişilerdir. Bibliyofil, kendi zevkine ve kültürüne yönelik kitap seçen bilinçli okuyucudur. Adeta hayatını kütüphane kurmaya ve başkalarına yardımcı olmaya, bu kitapları bağışlamaya adanmıştır. Bibliyoman ise her gördüğü kitabı elde etme hırsıyla yanan, oldukça bencil bir kitap hastasıdır. Yazar, bibliyofillere örnek olarak Seyfettin Özege'yi tanıtır. Özege, eski harflerle yazılmış Türkçe kitapların tamamını toplayarak bununla ilgili muazzam bir eser ortaya koyar.

Kitap Sevdası adlı bölümde yazar, kitapların şahsi tarihimizdeki macerasını kendi çocukluk ve gençlik yıllarından hareketle anlatır. Okay'ın okuma alışkanlığı çocukken ablasının kitaplarına ilgi duyması ve okumasıyla başlar. Yavrutürk dergisi ilkokulda kendi parasıyla aldığı ilk dergi olur. Bununla birlikte kendi küçük dergisini çıkarmaya başlar.

Gerçek Okumak bölümünde, Türkiye'de tarihsel süreçte yapılan kitap okuma kampanyaları ele alınmıştır. 1940'lı yıllarda Hasan Âli Yücel'in öncülük ettiği ve ağırlığını Batı edebiyat ve düşünce eserlerinin teşkil ettiği klasiklerin çevrilip yayımlanması oldukça başarılı bir girişim olmuştur. Çok partili rejime geçişte "Kültür Eserleri Serisi" hazırlanmak üzere bazı komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyon kültür çevresinden oldukça donanımlı kişilerce oluşturulmuştur. Bunlar: Suut Kemal Yetkin, Necmettin Halil Onan, Halil Fikret, Mehmet Kaplan, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan, Hikmet İlaydın gibi kişilerden oluşmaktadır. Çalışmanın amacı, Türk kültürüne dönük olan eserlerin derlenmesidir. Üçüncü hamle 1970'lere doğru bu iki çalışmanın sentezi olarak karşımıza çıkar: 1000 Temel Eser.

Yazarımızın denemelerinde özellikle dergiciliğe geniş bir yer ayırdığını görüyoruz. Dergiciliğimiz, 1862'de çıkan Mecmua-i Fünûn ile başlar. Bu dergi Batı dünyasındaki pozitif ve sosyal bilimlere aktaran bilgi ve kültür dergisidir. Altın dönemleri ise II. Abdülhamit'le yaşarız. Bunun nedeni siyasi olayların gazetelerden tamamen sansürlenmesidir. *"İkinci Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyet'e kadar olan dönemde yazılar siyasi ağırlıklıdır. Bunlardan bazıları: Şehbal, Genç Kalemler, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Sırat-ı Müstakim, Dergah... Cumhuriyetten sonra ise başarılı ve nitelikli dergiler yazılır: Hayat, Varlık, Fikir Hareketleri, Yedigün, Ağaç, Çığır, Yücel, Ülkü, Kadro, Çınaraltı ... (s. 71)"*

Yazarın dergiciliği önemsemesinin nedeni, dergiciliğin daha kalıcı fikirleri ve sanat eserlerini ortaya koymasındadır. Gazete mutlaka okunup atılır, ancak derginin koleksiyonu yapılır. Bu nedenle dergi, okuyucusunu yetiştiren bir "okul" görevi üstlenmektedir. Dergilerimizin en önemli eksikliği bir süreklilikten mahrum olmasıdır. Yazar dergilerin de insanlar gibi kendi genetikleri, veraset sistemleri olduğunu iddia eder. *"Babalarımıza, dedelerine çeken yahut onlara isyan eden çocuklar gibi bir dergiden doğan, bir derginin izinden giden itaatli dergiler, yahut ondan kopup başka yola sürüklenen asi dergiler vardır (s. 77)."*

Orhan Okay, "kültürden kurtuluyoruz" derken aslında bizi biz yapan eski değerlerimizi hayatımızdan çıkarttığımızı ifade eder. 1940'lı yıllardan itibaren bilginin azaldığını görmek için okullarda yapılan olgunluk sınavlarına bakmak gereklidir. En büyük sorun

Cumhuriyet'ten itibaren basılan lise edebiyat kitaplarında olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu kitaplar muhteva ve hacim açısından oldukça ağırdır. Bu nedenle öğrenciler bu eserleri okumaktan zevk alamazlar. Mehmet Kaplan'ın önerisine göre eski edebiyatımızın öğretimini kolaylaştırmak ve kültürümüzü telkin edebilmek için metot değiştirmek gereklidir. Öğretmenler sınıfta bir aktör gibi davranarak öğretimi zevkli hale getirebilmelidir.

Peki, popüler edebiyat dediğimiz şey bugünkü anlayışımızla bir paralellik içerisinde mi? İşte buna cevap arayan en güzel denemeyi yazarımız kaleme almıştır. Popüler edebiyat, halk edebiyatından apayrı bir kalemdir. Halk edebiyatı anonim, sözlü ve çok az edebi bir nitelik taşıyan eserleri teşkil eder. Ancak popüler edebiyat yazarı belli, yüksek edebi eserleri teşkil eden gerçek bir sanattır. Halk edebiyatı halk tarafından hiçbir zaman küçümsenmemesine rağmen popüler edebiyat bu konuda riskler taşır. *"Bu edebiyatın mukabili "elit" edebiyattır. Hem eser hem de okuyucu kitlesi seçkindir. Buradaki yazarlar ya tamamen popüler eserler yazarlar ya da bir yandan popüler, diğer yandan yüksek seviyede eserler yazarlar (s. 81)."* Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a kadar olan dönemde yazılan romanlarımız popüler edebiyatın sınırları içinde kaleme alınmıştır.

Batı memleketlerinde kültürlü bir insanın okuması gereken ana eserlerin listesi geniş anketlere dayanır. Bu eserler Sokrates, Pascal, Descartes, Shakespeare, Dostoyevski ve Hugo gibi büyük klasik şahsiyetlerden oluşmuştur. Fikir bir düşüncenin mahsulüdür. "Nesillerin Ruhu" adlı eserde Türk milliyetçiliğinin yapısının temelini teşkil eden birtakım meselelerin tahlil, terkip ve tarifine yer verilmiştir.

Okay, gençlik yıllarında hocası Mehmet Kaplan'ın vermiş olduğu ödev sayesinde Türk kültürü ve edebiyatında çiçeğin yerini belirlemeye çalışmıştır. Yunus Emre'nin Divan'ındaki bitkiler dünyası her türlü mecazî söylemi karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Çiçek sevgisi kültürümüzün temelinde estetik bir zevke dayanmaktadır. Türkler, yerleşik yaşama geçtikten sonra edebiyatımızdaki çiçeklerle ilgili sembol ve deyimler çoğalmıştır. Çiçeği bir dil haline getiren, sevdalanan, nakışlarında kullanan bir millet elbette ki medenidir.

Kitabın "Teknoloji, Siyaset ve Toplum" bölümlerine geldiğimizde karşımıza çıkan ilk ifade, teknolojinin bıçakla özdeş düşünülmesidir. Çünkü teknoloji nimeti ile birlikte acısını da beraberinde taşır. J. J. Rousseau'dan itibaren büyük şahsiyetler teknolojinin ilerlemesiyle birlikte insanî ilişkilerin büyük bir çıkmaza sürükleneceğini iddia ederler. Artık düşüncelerimiz bile bize ait olmamaya başlayacaktır. Bunlar bizim irademiz dışında mutlaka teknolojiye alet olacaktır. Bizim aslında iyilik, doğruluk, güzellik gibi ahlaki ihtiyaçlarımızı karşılamamıza ihtiyacımız vardır. Asrımızın korkusu: "Endüstrinin gelişmesi bizi bu değerlerden uzaklaştıracak mı?" korkusudur.

Son olarak oryantalist kelimesini yarattığı fikri bunalım ve karmaşalardan bahsetmek istiyorum. Oryantalizm kelimesi bizde Tanzimat Fermanı okunmadan önce kullanılmaya başlanmıştır. Edward Said 1980'lerde oryantalizmi sömürgeciliğin bir kolu olarak ifade eder. Ancak son yıllarda Batı'nın Doğu'ya (Osmanlıya) karşı; kanaatkârlığı, fakirliği bir hayat felsefesi edinmiş insanlarla; çeşme, mezar taşları, kubbeler ve ahşap evlerin, saray-harem hayatının bütünleştirdiği esrarengiz ve mistik bir dünya gözüyle bakmak olarak özetlenebilir. Sorun bunların "oryantalist bakış açısı" ile karıştırılmasıdır. Çünkü bu bakış açısına sahip olan kişiler Doğulu yazarlardır.

Eser deneme türünde kaleme alındığı için dili sohbet havası taşımaktadır. Kullanılan dil, oldukça açık ve anlaşılır bir tarzdadır. Bu durum okuyucunun ilgisini ayakta tutacağı gibi, okurken alınan zevki de tazelemektedir.

Kitabın kapağı karton kapaktır. Kapakta yalnızca eserin ve yazarın adı yer almaktadır. Arka kapakta Okay'ın eserini tanıtıcı mahiyetteki sözleri yer almaktadır. Kitap, bir önsöz ve üç ana bölüme ayrılmıştır. Eserin eksenini "Kâğıt Medeniyeti" bölümü oluşturmaktadır. Yazar, her denemenin altına denemenin yayımlanma tarihini, sayfa sayısını ve yayımlanan dergi veya gazete adını vermiştir.

M. Orhan Okay'ın Kâğıt Medeniyeti'ni okurken aklımıza tabii olarak en önemli medeniyet araçlarımızdan biri olan "kitap" ve onunla kurulan medeniyet geliyor. Bundan dolayı okurların zihninde okumaya başlamadan önce bu isimle yayımlanan bir eserin yalnızca tarih çerçevesinde ele alınarak, teorik bir üslupla sıkıcı bir eser niteliğine dönüşüp dönüşmeyeceği fikri hâsıl olabiliyor. Okay, sanki tüm bu olasılıkları hesaba katmış gibi biz izlenim vererek kitabının, kültür, teknoloji, edebiyat, siyaset gibi alanlara tesir etmesi hasebiyle hem bu fikri yersiz kılıyor hem de yazarın eşsiz üslubunu, konuya dairengin bilgilerini öğrenmemiz açısından göz ardı edemeyeceğimiz muazzam bir eser haline geliyor.

Eseri, Okay'ın denemeci yanını da ele veren bir ürün olarak görmek mümkün. Çünkü bu yazılarda bir yazarın medeniyeti yeniden kurma kaygısı, kültürel çıkmaza sürüklenen bir toplum portresi görülse de aynı zamanda bir yazın adamının kendisiyle yapmış olduğu naçizane sohbetlerini de paylaşıyoruz.

Okay'ın özellikle edebiyata dair yaptığı yorumlarda sergilemiş olduğu bilge edebiyatçı kimliği de kitaba ayrı bir değer katıyor. Söz gelimi; "Kâğıt Medeniyeti" adlı bölümde edebiyat tarihine tutmuş olduğu ışık, sadece okuru aydınlatmakla kalmıyor aynı zamanda eseri bilgi şölenine de çeviriyor.

Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı hocamızın bizlere önermiş olduğu iki önemli kitabın kâğıt, kalem, yazı bağlamında çizmiş olduğu çerçeveyi *Kâğıt Medeniyeti* ile özdeşleştirdiğimi söyleyebilirim. Bunlar, Johannes Pedersen'in Klasik Yayınları arasında çıkan *İslam Dünyasında Kitabın Tarihi* isimli çalışması ve Albert Labarre'nin Dost Yayınları'nın Kültür Kitaplığı serisinden çıkan *Kitabın Tarihi* adlı eserlerdir. Bu iki eser gerek bölüm başlıkları, gerekse muhtevası açısından *Kâğıt Medeniyeti*'nin bir başka yorumu olarak okunabilir.

Yazar, "Medeniyetimize hala ve ısrarla kâğıt medeniyeti demek istiyorum." diyerek sanki Müslüman coğrafyasının kâğıtla kurmuş olduğu kadim ilişkinin temelini okuyucuya hissettiriyor.

Eserin hitap ettiği hedef kitleye gelecek olursak üniversitede eğitim gören gençler olduğunu düşünüyorum. Eserin muhtevası ve kitaplara dair uyandırılmak istenen ilgi gençlerimizin dikkatini çekeceğe benziyor. Ayrıca Türkçe ve edebiyat eğitimi görmekte olan öğretmen adaylarının da okumasını ısrarla tavsiye ediyorum. Çünkü gelecek nesillere okuma bilincini kazandırabilmeleri için önce kendilerinin bu kültürü idrak etmeleri gerekmektedir.